

DEMRE AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ KAZISININ ORTAÇAĞ ARAŞTIRMALARINA KATKILARI*

1. Myra-Demre Kentinin Tarihi ve Aziz Nikolaos Kilisesi

Demre-antik adı ile Myra'daki kaya mezarları kentin M.Ö. 5.yy.'da kurulduğuna işaret etmektedir; yazılı kaynaklarda M.Ö. 1.yy.'dan itibaren zikredilen kent kalenin yer aldığı bir yüksek tepenin eteklerinde, Myros'un -bugünkü Demre çayının- Akdeniz'e ulaştığı kısımdadır¹. Kentin güneybatısında, Andrakos çayının iki yanında Myra'nın limanı Andriake yer alır. 1812'ye ait bir haritada kale, kaya mezarları, tiyatro ve Aziz Nikolaos Kilisesi dışında yapı görülmemesi dikkati çeker; bunun nedeni bilinmeyen bir tarihte bölgenin jeomorfolojik değişimi ile izah edilen afettir². Kıyı şeridinin genişlemesi ve Myros'un taşmasıyla kent yer yer 6-8 m. yüksekliğe kadar sürüklenen alüvyon tabakası ile örtülmüştür. 1839'da, C.Textier tarafından yayımlanan kilisenin ilk plan ve kesiti alüvyon tabakasının galeri seviyesine kadar ulaştığını gösterir³.

Myra'nın yer aldığı Likya bölgesinin Ortaçağ dönemine ışık tutan kaynaklar sınırlıdır; erken hıristiyanlık döneminden itibaren kent Aziz Nikolaos'un adı ile bütünleşir⁴. 4.yy.'da Patara'da doğan ve Myra'da piskoposluk yapan Nikolaos'un burada öldüğü ve gömüldüğünü, 564 ortası Martirion'unun önemli bir ziyaret merkezi

* Makalenin 1-Myra-Demre kentinin tarihi ve Aziz Nikolaos Kilisesi başlıklı kısmı Prof. Dr. Yıldız Ötügen, 5a- Mermer-Taş Buluntular başlıklı kısmı Dr. Sena Alpaslan; 5b- Cam Buluntular başlıklı kısmı Dr. Yelda Olcay; 5c- Seramik Buluntular başlıklı kısmı Dr. Meryem Acara ve 5d- Freskolar başlıklı kısmı Nilay Çorağan tarafından kaleme alınmıştır.

¹ Myra kentinin tarihçesi için bkz. J.Borchardt(ed.), "Myra-Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit", *IstFor* 30, Berlin 1975; M.S. 5.-14.yy.'lar arasında Likya bölgesinin Metropolisi olan Myra'nın Ortaçağ dönemi tarihçesi için bkz. U.Peschlow, "Materialien zur Kirche des H.Nikolaos in Myra im Mittelalter", *IstMitt* (1990), 207-258, bil. 216-217; C.Foss, *Lycia in History*, J.Morganstern (ed.), "The Settlement at Dereazı and other Material remains in its Vicinity from Antiquity to the Middle Ages", *IstFor* 40, Berlin 1993, 5-25, bil.13-24.

² W.R.Lethaby, "Myra and Lycian Sculpture", *Antiquities of Ionia*, V, London 1915, 17.

³ C.Textier, *Description de l'Asie Mineure, Armenie, la Perse et la Mesopotamie* III, Paris 1849, 205-208, 238, lev.222.

⁴ Aziz Nikolaos'un yaşamı için bkz. G.Anrich, *Hagios Nikolaos. Der hl. Nikolaos in der griechischen Kirche. Texte und Untersuchungen*, I-II, Leipzig-Berlin 1913-1917, ayrıca bkz. N.Sevcenko, *The Life of St.Nicholas in Byzantine Art*, Turin 1983, bil.18-20.

Yıldız Ötügen

olduğunu kaynaklar aktarır. II.Theodosios (408-50) döneminden itibaren Myra, Likya'nın metropolisidir; surları Markian (450-57) tarafından yenilenmiştir.

529'daki büyük zelzelenin sonrası kent I. Iustinianus'un katkıları ile yeniden imar edilir; Nikolaos Kilisesi'nin ilk yapı evresi bu döneme tarihlenir⁵. 7.yy.'da başlayan Arapların deniz akınları 655'de Finike'de Bizanslıların büyük yenilgisiyle ilk başarısına ulaşmış, Demre kıyı şeridindeki önemli konumu ile 789'da ve 808'de Arapların hedefi olmuştur⁶.

Kaynaklar 1034'de, Afrika'dan deniz yolu ile Myra'ya ulaşan Ziridler'in Myra'yı yağmaladıklarını ve kiliseyi tahrip ettiklerini; 1043 öncesi IV.Mikael'in kardeşi Ioannes Orphanotrophos'un kent surlarını onartıp, kiliseye bağışlar yaptığını aktarmaktadır⁷. 1042 yılında IX.Konstantin ve Zoe'nin Myra'da adı belirtilmeyen bir yapıyı -muhtemelen Nikolaos kilisesini- yenilettikleri halen Demre'de bulunan bir kitabe ile belgelenir⁸ (Res.1). Bu kitabe bazı araştırmacılarca kilisedeki ek yapıların, opus sectile yer döşemelerinin ve freskoların tarihlendirilmesinde esas alınır.

1071 Malazgirt savaşı sonrası, Türklerin egemenliğinin Akdeniz kıyı şeridinde hissedilmesiyle, hıristiyan halkın dağlık bölgelere göç etmesinden yararlanan İtalyan tüccarlar 1087'de, Nikolaos'un kutsal röliklerini Bari'ye kaçırmışlar ve adına bir kilise inşa etmişlerdir⁹. 1099 sonrası, I.Alexios'un askeri başarılarıyla Likya, Bizans'ın kontrolüne girer. Myra'daki kilisede bu döneme ait imar faaliyetleri 1118 tarihli bir kitabe ile belgelenir. Kazıda ortaya çıkan sikkelerin çoğunluğu da 11.yy.sonu ve 12.yy.'a; bunlardan en geç tarihlisi İmparator II. Isaak'a (1185-95) aittir¹⁰. 1207'de, Antalya'nın fethi sonrası, güneybatı Anadolu hızla Türklerin egemenliğine geçer. 1350'de Demre'de yerleşmeye başlayan Türklere karşı 1362'de, Antalya komutanı Kıbrıs'lı Pierre de Lusignan bir saldırı düzenler ve "Kastron'u ateşe verir"¹¹. Kentin son

⁵ Yapı evreleri için bkz. Peschlow *a.g.e.* dipnot 1, 212; *a.y.*, Die Architektur der Nikolaoskirche in Myra, Borchardt *a.g.e.* dipnot 1, 303-359, bil.341-347, Çiz.39.

⁶ Arap akınları için bkz. *Theophanes* (ed. de Boor) II 332, 465. 14-15, 483.3-10; kşl. Foss *a.g.e.* dipnot 1, 21-22.

⁷ Ioannis Skylitzes, *Synopsis Historiarum* (ed. Thurn) 397.52-57; kşl. S.Y.Ötügen, "1990 Yılında Antalya'nın Demre İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Yapılan Çalışmalar", *XIII.KST* II 1992, 291-303, bil.294 not 9.

⁸ Kitabenin metni için bkz. H.Gregoire, *Recueil des Inscriptions Grecques-Chretiennes d'Asie Mineure Fasc.1*, Bruxelles 1922, 99 no.291; Peschlow *a.g.e.* dipnot 1, 210 not 7'de kitabenin surlara ait olabileceğini öne sürmektedir; ancak Demre surları ile ilgili son yayınında gerek kitabeye, gerekse bu varsayımına hiç değinmez; bkz. *a.y.*, Die Burg von Myra, Fremde Zeiten. Festchr.fur J.Borchardt I, Wien 1996, 209-226.

⁹ Bari'deki kilise için bkz. F.Schettini, *La Basilica di San Nicola di Bari*, Bari 1967. Kaynak için bkz. Anrich *a.g.e.* dipnot 4, I. 170-73,435-49; II.519-20.

¹⁰ Sikkeler için bkz. S.Y. Ötügen, "Likya Ortaçağ Araştırmaları ve Demre Aziz Nikolaos Kazısı", *Adalya* I (1996), 73-85, bil.79; *a.y.*, "1995 yılı Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *XVIII. KST* II 1997, 471-487, M. Acara, *Maden Buluntular*, 479-481.

¹¹ L.Makharias, *Recital concerning the sweet Land of Cyprus entitled "Chronicle"* (ed. R.M.Dawkins), Oxford 1922, I 127-128.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

piskoposu 1397'de görevden alınmış ve 15.yy.'dan itibaren Myra adı piskoposluk listelerinden silinmiştir¹².

2-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi'nin Tarihçesi ve Önemi

1963-64 yıllarında, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce yapılan çalışmalarda kilise, güneyde ve kısmen doğuda sel felaketinin getirdiği topraktan arındırılmıştır. 1965'de, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Myra projesi çerçevesinde kilisenin tarihi ve mimarisi U.Peschlow, iç dekorasyonu ise O.Feld tarafından incelenmiş ve J.Borchardt'ın 1975 tarihli Myra kitabında yayınlanmıştır¹³.

Peschlow kilisenin belli başlı üç ana dönemde inşa edildiğini belirler. 1.dönem duvar malzemesi ve tekniği, ayrıca yapı tipinin özellikleri yardımı ile 529 zelzelesi sonrasına, 6.yy.'a tarihlenir. Bu yapı kesin bilinmeyen nedenlerle harap olmuş ve Peschlow'a göre 8.yy.'da, kubbeli bazilika tipinde yeniden inşa edilmiştir. Kuzey ve güneydeki ek yapılar yukarıda belirttiğimiz 1042 tarihli kitabeye göre 11.yy. ortasına tarihlenir.

2. döneme ait kubbeli bazilika, Ortaçağ mimari gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Yapı, Anadolu'da 7.-10.yy.'larda büyük değişimlerle yeniden yorumlanan kubbeli bazilika tipinin en iyi muhafaza edilmiş örneğidir¹⁴. Demre'deki bazilika diğer Orta Bizans örnekleri gibi kesin tarihleme için gereken kitabe veya kaynaklardan yoksundur. Bu nedenle araştırmalarda, tipolojik değerlendirme ön plana alınmış ve orta nefte kubbenin dört yöne uzatılan tonozlarla merkezi şemanın sağlandığı "haçvari kubbeli bazilikalar" 9.-10.yy.'lara; bazilikal şemaya sadık kalan örnekler ise arkaik sayılarak -Demre Aziz Nikolaos kilisesi gibi- 7.-8.yy.'lara tarihlenmiştir. Ancak, Bizans-Ortaçağ arkeolojisinin son 10 yıldaki gelişimi sonucunda tipolojinin yanlış tarihlendirmelere neden olduğu görülür: İstanbul Kalenderhane Camii arkaik plan şeması nedeniyle 7.yy.'a tarihlendirilirken; kazı sonuçları yapının 12.yy.'da inşa edildiğini ortaya çıkarmıştır¹⁵. Demre'deki kazı, 2.yapı döneminin 10.yy.'a uzandığını göstermektedir¹⁶.

Kilise yalnız mimari özellikleri ile değil, aynı zamanda dekoratif öğeleriyle de değer taşır. Opus sectile yer döşemeleri Anadolu'daki en zengin motif repertuarını ve teknikleri içerir. Kısmen yayınlanmış freskoları ile Akdeniz bölgesindeki tek örnektir; kazı çalışmaları sırasında bulunan Aziz Nikolaos siklusu Türkiye ve dünyada üniktir¹⁷.

¹² 11.-12.yy. arasındaki Myra piskoposları için bkz. Peschlow, *a.g.e.*, dipnot 1, 211.

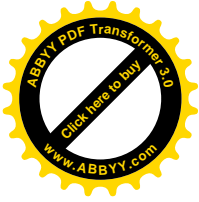
¹³ Peschlow *a.g.e.* dipnot 5; O.Feld, *Die Innenausstattung der Nikolaoskirche in Myra*, Borchardt *a.g.e.* dipnot 1, 360-397.

¹⁴ Kşl. Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 75.

¹⁵ Kalenderhane kazıları için bkz. C.Striker-D.Kuban, "Work at Kalenderhane Camii in Istanbul", *DOP* 22 (1968), 169 vd.

¹⁶ Bkz. Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 78; 2. yapı Peschlow *a.g.e.* dipnot 1, 212'de 8.yy., R.Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture* 1975, 302-307'de 9.yy.'a tarihlenir.

¹⁷ Bkz. Ötüken 1997 *a.g.e.* dipnot 10, N.Çorağan, *Freskolar* 480-481.

Yıldız Ötüken

Yapı mimari plastik öğeleri ile de dikkati çeker. Taş ve mermer işçiliğinin 436 örneğinden 89'u kilise ve ek yapılarda in situ, 263'ü galeride, 84'ü avluda ve kilisede, 15'i Antalya Arkeoloji Müzesi'ndedir; kazı bu eserlere 3012 örnek daha eklemiştir (Bkz.Alpaslan, **Mermer-Taş buluntular**).

3- Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı

Kilisenin kuzey ve kuzeydoğusundaki toprağı kaldırarak, bir drenaj sistemi kurmayı ve böylece ön planda korumayı amaçlayan kazımız 1989'da başlamış, -1 yıl ara ile-7. kampanyasını tamamlamıştır¹⁸. Maddi yetersizlikler nedeniyle programlanan süreler gerçekleştirilemediğinden 7 kampanyada toplam 213 gün -yılda 30 gün- çalışılmıştır (Şek.1).

Kilisenin kuzeydoğusundaki ek yapılar dizisi 27.55 m. uzunluğa ulaşır; bunlar doğudan başlayarak kilise ile bağlantılı kare planlı kubbeli ek yapı (C 2); bunu iki katlı ve ikişer mekanlı, iki dikdörtgen planlı yapı izler (C 1, C). Ek yapılar, kuzeyde uzunlamasına dikdörtgen bir arkadla sınırlanır; bu arkadın doğusunda merdivenli bir podyum yer alır¹⁹ (Res.2).

Kiliseyi kuzeyden kuşatan arkad yapılan çalışmalarla 49 m. uzunluğa kadar iç ve dıştan açılmıştır. Ayrıca kilisenin kuzeyinde 15.20 m. uzunluğundaki iki katlı bir yapı kuzeyden güneye 7.50 m.ye kadar ortaya çıkarılmıştır (Res.3).

4- Kazı Sonuçları

Yeni bulunan yapıların işlev ve tarihleri hakkındaki son değerlendirmelerimizi özetlememiz doğru olacaktır. Kilisenin kuzeydoğusunda ortaya çıkartılan 27.55 m. uzunluğundaki ek yapı dizisi, Likya bölgesinde Andriake'deki örneklerin belgelediği gibi ek mezar yapıları geleneğinde yaşatılan, ancak anıtsallığı ve mimari özellikleri ile Ortaçağın ünik bir eseridir²⁰.

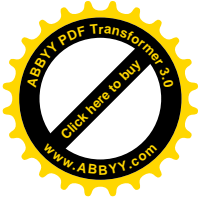
Bu yapıyı kuzeyden kuşatan arkadlı bölümün doğusundaki merdivenli podyum, muhtemelen, Myra kentini kiliseye bağlayan seremoni yolunun bittiği ve hacıların toplandığı bir kült yeridir. Küçük buluntular, podyumun 6.yy.'da inşa edildiğini göstermektedir (Bkz.Acara, **Seramik buluntular**).

Kuzeydoğu ek yapıların en ilginç hiç şüphesiz, kiliseye bitişik ve onun liturjik açıdan önem taşıyan, kuzeydoğu köşe odasına doğrudan bağlantılı olan kubbeli yapıdır (Res.4). Kare planlı, dört köşe payesi üzerinde yükselen pandantifli bir kubbe ile örtülü

¹⁸ Kazı izni ve ödeneğini veren Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, maddi ve manevi katkıları için Rahmi M. Koç'a, Suna ve İnan Kırış'a, Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü'ne, Bakanlık temsilcilerine ve ekip üyelerine candan teşekkür ederim.

¹⁹ Ötüken 1997 a.g.e. dipnot 10, Çiz.1 (Kazı planı 1996).

²⁰ Kuzeydoğu ek yapının işlevi ile ilgili değerlendirmeler için bkz. S.Y.Ötüken, *Ergebnisse der Grabungen in der Kirche des Hl.Nikolaos in Myra*, Festschr. Borchardt a.g.e. dipnot 8, I 227-237, bil.231-233.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

yapının zemini düzgün kesme taş ve mermerle döşenmiştir; ancak bu döşeme doğuda ve kuzeyde insan eliyle sökülmüştür. Anadolu'da erken hıristiyan mimarisinin çok benimsediği bir plan tipini yansıtan eserin benzerleri Efes İoannes Bazilikası'ndaki veya Likya'daki Karabel, Gemiler ve Asarönü'ndeki mezar yapılarıdır²¹. Malzeme ve teknikle ilgili değerlendirmelerimize göre 1. yapı dönemine tarihlendirdiğimiz eser bilinmeyen bir nedenle hasar görmüştür; kubbesi -pandantifleri dışında- 3. yapı döneminde yenilenmiştir²².

Mekandaki zemin kodunda buluntular genelinde 12.yy.'a, -0.60 m. koda indiğimiz sondajda, bilhassa -0.48-(-0.50) m. kodunda yoğunlaşan örnekler ise 5.-6.yy.'lara aittir (Bkz.Acara, **Seramik buluntular**). Bu kodda dikkati çeken en önemli grup küçükbaş hayvan kafataslarıdır; bu da bize bir adak mekanında olduğumuza işaret eder.

Antik Myra kentine yönelik arkadlı kuzey ek yapı, taş ve tuğla örülmüş çok renkli duvarları, tuğla ile oluşturulan cephe süslemeleri, kademeli kemer ve kör nişleri, dışa açık ve kapalı bölümleri, ayrıca zengin mimari plastik öğeleri ile bölgesinde ve Anadolu genelinde geç Ortaçağ mimarisinin tek ve en güzel örneğidir. Arkadın cephesi kuzeydoğu ek yapılar hizasında antik Myra kentinden devşirilmiş stel, kuş, friz, sarkofag, templon arşitravı gibi ilginç mimari plastik öğelerle benzerini görmediğimiz şekilde süslenmiştir. Bizans mimarisinde benzer yapılar Enez'deki Fatih Camii'nin eksonarteksi (11-12.yy.), İstanbul Mangana semtindeki H.Georgios Kilisesi'nin kuzey eki (1042-54) ve Kilise Camii'nin eksonarteksi (13.yy.), Selanik 12 Havari (1302-15) ve Ohri H.Sophia (1294-95) kilisesinin eksonarteksleri, ayrıca Gebze-Yılanca Bayır Kilisesi'nin narteksidir (12.yy)²³. H.Georgios Kilisesi'nin banisinin Demre'deki kitabede adı geçen İmparator IX. Konstantin Monomachos olması dikkati çeker²⁴.

Kuzeyde yer alan iki katlı yapı malzeme teknikle ilgili ilk değerlendirmelerle 1. yapı dönemine tarihlenir; mimari verileri sivil amaçlı kullanıldığını göstermektedir (Res.5). Bizans mimarisi gelişiminde, Anadolu ve Anadolu dışı örnekler incelendiğinde, yapının 565 yılına ait bir kaynaktan adı geçen Myra'daki Piskoposluk ikametgahı olduğu düşünülür. Üst kattaki orta mekanın kuzey duvarında 1996'da ortaya çıkan bir kitabe

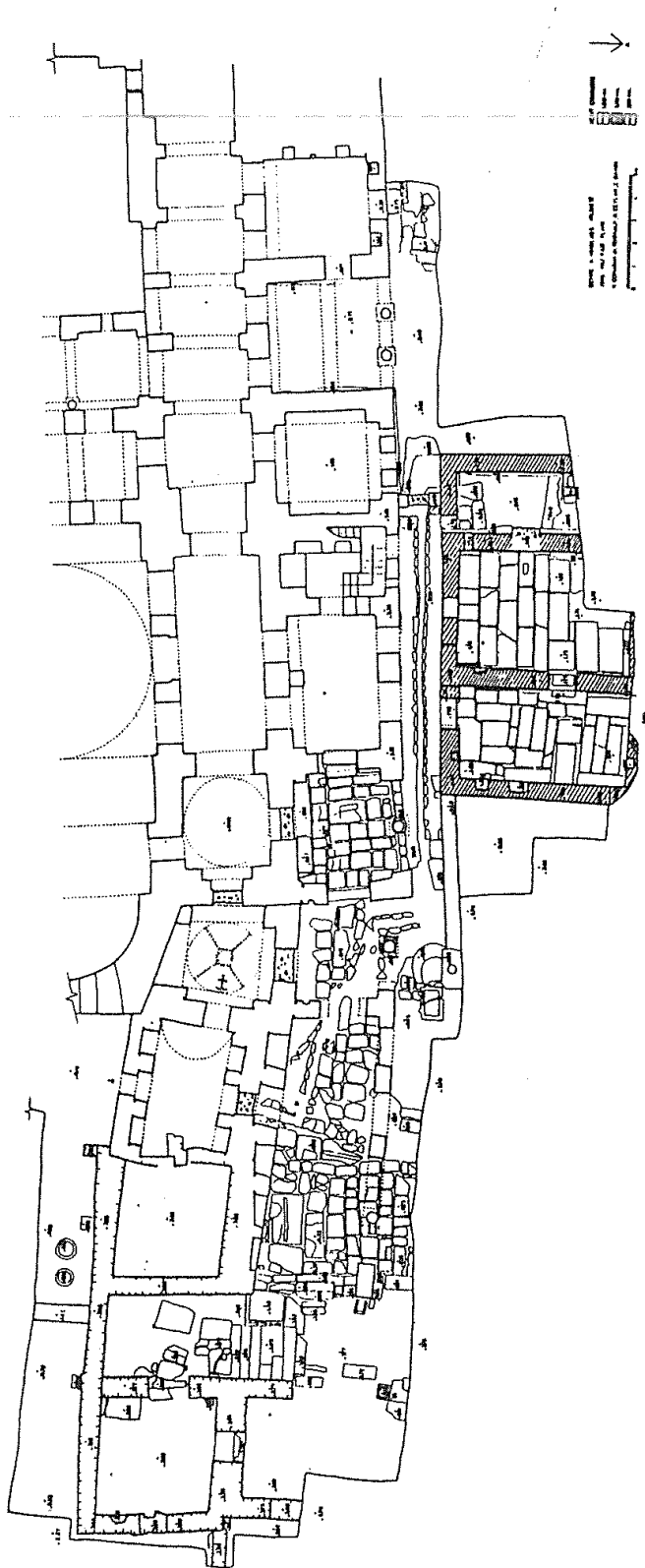
²¹ Mezar yapıları ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 76-77.

²² S.Y.Ötüken, "1994 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *XVII.KST II* 1995, 375-387, bil.377.

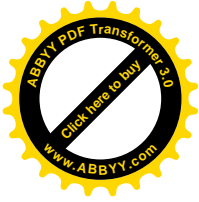
²³ Bkz. C. Mango, *Byzantinische Architektur*, Stuttgart 1975, res.252, 294 (İstanbul H. Georgios, Kilise c.), 297 (Enez), 302 (Selanik), 342 (Ohri); Gebze için bkz. A. M. Mansel, "Zur Lage des Hannibalgrabes", *AA* (1972), 272-274 res.15.

²⁴ Demre'deki Monomachos kitabesinin ve ek yapıların kazı sonuçları ile değerlendirilmesi tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır. H. Georgios kilisesi için bkz. R. Demangel-E.Mambouy, *Le quartier des Manganes*, Paris 1959, 19 vd.

Yıldız Ötüken

Şek.1- 1996 Kazı plânı (N. Çorağan, M. Tekinalp, B. Ceylan, E. Danık).

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

6.yy. başlarına tarihlenmiştir; metinde adı geçen Başpiskopos Modestos adı kentin tarihçesine kazandırılmış yeni bir isimdir²⁵.

Myra'nın, Likya bölgesinin başkenti seçilişinin nedenleri ticari ve ekonomik öneminin yanısıra hiç şüphesiz Hıristiyan dünyasının en ünlü azizi Nikolaos'un mezarını barındırmasıdır. 6.yy.'dan itibaren kutsal bir kült merkezi olan yapı yüzyıllar boyunca ve günümüzde batı ve doğudan gelen hacılar tarafından ziyaret edilmiştir. Hastaların şifa bulmak amacı ile ziyaret ettikleri, adaklar ve hediyeler sundukları yapı aynı zamanda bir manastırdır; kazımız bu işlevi taşıyan Anadolu'daki bir çok örneğe ışık tutacaktır.

Myra'nın limanı Andriake, Anadolu'nun Akdeniz'e açılan en önemli limanlarından; İstanbul, Yakındoğu, Avrupa ve Afrika'ya sefer yapan ticaret gemilerinin ve deniz yolu ile Kudüs'e giden hacıların uğradıkları liman Nikolaos'un mezarına gelen ziyaretçilerin tercih ettikleri yol üstündedir. Bunlardan İngiliz Seawulf (1101-3), Rus rahip Daniel (1106-8) ve İzlandalı Rahip Nikulas (1191)'in günlükleri yardımı ile haritalar çizilmiştir²⁶. Seyahat günlükleri gibi kaynakların yanısıra, kazıda ortaya çıkan buluntular da hacıların ziyaretini belgelemektedir; bunlar 9.yy. sonu-12.yy. başına ait İtalyan ve Fransız gümüş sikkeleridir²⁷.

Demre kazısının ünik bir özelliği vardır: Ortaçağ zemin koduna, günümüz toprak seviyesinden 5.75-6 m. derinliğe inilerek erişilir. En alt tabakanın "ana toprağın" (0.00-0.30/40 m.) üstünü kapatan, yaklaşık 4.50 m. yüksekliğindeki alüvyon (0.40-4.50 m.) buluntuların hiç el değmeden günümüze gelmesini sağlar. 4.50 m.den 5.75/6.00 m.ye kadar afet sonrası yaşam tabakaları yer alır. Stratigrafinin bu özelliği Demre kazısındaki değerlendirmelerde güvenli sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olur. Alüvyon tabakanın yüzyıllar boyunca gizlediği yapılar Pompei örneğindeki gibi korunmuş ve insan eli değmeden 12.yy.'da bırakıldığı gibi 8 yüzyıl sonra bulunmuştur.

Bütünüyle muhafaza edilmiş bir Ortaçağ yapısında yürütülen kazıda, topraktan çıkan buluntuların in situ veriler eşliğinde değerlendirilmesi de tarihlendirmelerde doğruluk oranını müsbet bir şekilde etkiler. Bu tür çalışmalar bilhassa malzeme ve teknik, opus sectile ve mimari plastik buluntularda yürütülmektedir.

5- Küçük Buluntular

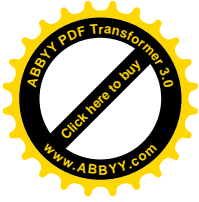
a. Mermer-Taş Buluntular

Ortaçağ kazılarında bulunan mermer-taş eserlerin değerlendirilmesi ve yayınlanması bu dönemi içeren çalışmalar için büyük önem taşımaktadır. Kazı sonuçlarını içeren yayınların yanısıra in situ eserler ve müze katalogları Ortaçağ

²⁵ İlgili kaynak için bkz. I.-N. Sevcenko, *The Life of St. Nicholas of Sion*, Brookline 1984, 68.101. Kazıda ortaya çıkan Piskoposluk ikametgahı için bkz. Ötügen 1996, *a.g.e.*, dipnot 10,77; *a.y.*, 1997, *a.g.e.*, dipnot 10, 472. Kitabenin metni ve değerlendirilmesi XIX. KST tebliğlerinde 1998 yayınlanacaktır.

²⁶ *Seawulf* (ed.W.R.B.Brownlow), London 1892, 4; J.Wilkinson, *Jerusalem Pilgrimage 1099-1185*, 125(Daniel), 216(Nikulas von Pvera).

²⁷ 1995 kazısında bulunan sikkeler için bkz. Acara *a.g.e.* dipnot 10.

Yıldız Ötüken

araştırmaları için ayrı bir değer taşır²⁸. Likya bölgesinde yapılan araştırma ve kazıların sonuçlarına ait yayınlar Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazı çalışmalarına yol gösterir niteliktedir. Özellikle U.Peschlow'un Aziz Nikolaos kilisesinin tarihi ve mimarisini; O.Feld'in opus sectile- yer döşemeleri ve freskolarını incelediği yayın çalışmalarımıza öncülük etmektedir²⁹. Demre yakınındaki Limyra antik kentinin Bizans dönemi yapıları ve mimari plastik öğelerinin tanıtıldığı makaleler; Kaş yakınındaki Dereağzı kilisesinde araştırma sonuçlarının yer aldığı kitabın mimari plastik bölümü; Xanthos'da Doğu bazilikanın templon öğelerinin tanıtıldığı makale Likya bölgesindeki Ortaçağ araştırmaları ve Demre kazıları için değerlidir³⁰.

Mimari plastik buluntuların değerlendirilmesinde en önemli verilerimiz yapının in situ öğeleridir. Kazı buluntusu taş eserler, yapı dönemlerinin aydınlatılması açısından önemlidir.

1989-96 yılları kazı çalışmalarında bulunan 3012 mermer-taş eser işlev ve bezeme açısından çeşitlilik gösterir³¹. Motif, üslup, teknik ve malzeme Likya bölgesinin yerel niteliklerini taşımaktadır. Anadolu'da gezgin sanatkarlardan sözeden Sion'lu Nikolaos'un Vita'sı bu görüşü destekler³². Bölgesel üslup ve tekniğin yanısıra Suriye, Güney İtalya, Bari ve Sicilya örnekleriyle benzerlikler, ilişkiler nedeniyle etkileşim olduğunu düşündürür.

Kazı buluntularının motif, üslup, teknik ve malzeme özellikleri yapının üç evresine ışık tutar: İlk yapı dönemi öğeleri arasında kırık parçalar halinde ele geçen geometrik-balık pulu motifli delikli levhalar, kilisenin erken dönem liturjik kuruluşuna ait olmalıdır. Likya bölgesinde Andriake-D, Arykanda, Limyra, Xanthos, Side-Piskoposluk, İstanbul-Polyeuktos ve Yunanistan'da Olympia kilisesinde benzer levhalar barındırır³³.

Topuzlu, soffit motifli payeler de boyut ve motifleriyle kilisenin 6.yy. kuruluşuna aittir. Aynı dönemde tırtıklı yaprak ve başak motifleri kilisede ve Likya bölgesinde Andriake-B ve D kilisesi, Kaş-Dereağzı, Limyra, Aperlai, Melanippe gibi

²⁸ Anadolu'da in situ eserlerin tanıtıldığı yayınlardan biri , M.Gough, *Alahan An Early Christian Monastery in Southern Turkey*, Toronto 1985, 72 vd.; İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans mimari plastik eserleri ile ilgili önemli bir yayın, N.Fıratlı, *La Sculpture Byzantine Figurée Musée Archéologique d'Istanbul*, Paris 1990.

²⁹ Peschlow *a.g.e.* dipnot 5, 303-359; Feld *a.g.e.* dipnot 13, 360-397.

³⁰ U.Peschlow, "Die Bischopskirche in Limyra", *X. CIAC II* (1984), 22-31; R.Jacobek, *Eine reliefierte Schrankenplatte aus Limyra*, *SympWien II* 197-200; J.Morganstern, *The Byzantine Church at Dereagzı and its Decoration*, *IstFor* 40 (1993), 79-128,173-178; J.-P.Sodini, *Une Iconostase Byzantine A Xanthos*, *Actes du Colloque sur la Lycie Antique XXVII* (1980), 9-148.

³¹ 3012 mermer-taş eserin 394'ü mimari öğeler, 669 kabartmalı parça, 5'i çanak, 1'i altar, 2'si stel, 131'i kaplama levha, 1'i opus sectile levha, 11'i sarkofag, 57'si kitabe, 21'i kırık mermer, 2'si yapı taşı, 232'si bilinmeyen, 1481'i yer döşemesidir.

³² Sevçenko *a.g.e.* dipnot 25, 69, 39.11.

³³ Ötüken 1997 *a.g.e.* dipnot 10, S.Alpaslan, *Mermer ve Taş buluntular* 476, not 12.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

yerleşimlerde, Pamphilya'da Side Müzesi'nde, ayrıca güney İtalya'da Syracuse'da benzer üsluptaki örneklerde karşımıza çıkar³⁴.

Çok kaliteli bir işçilik gösteren ajour tekniğinde yapılmış akantus yaprakları ile bezeli levha ve templon payeleri İstanbul'un Anadolu'daki yöresel uygulamalarını sergiler (Res.6). Levhaların arka yüzlerinde matkap oyuklarının görülmesi bölge atölyelerinin bir özelliğidir. Likya'da Alakilise, Muskar, Dikmen-Devekuyusu'ndaki mimari öğeler, Antalya ve Burdur Müzelerindeki kiborium kemerleri aynı teknikteki çeşitlemelerdir³⁵.

Kazı buluntuları arasında önem taşıyan mimari öğelerden biri sütun başlıklarıdır. Yapıda in situ, avlu, galeri ve kilise içinde 47; kazı buluntusu 104 sütun başlığı mevcuttur. Başlık tipi ve üslubu ile bütünlük gösteren eserlerin kazı buluntuları ile birlikte değerlendirilmesi gerekir³⁶. Kuzey ek yapılarda karşımıza çıkan devşirme kullanım sütun başlıklarında da görülmektedir. Bunlardan dilli tipteki başlıklar Erken Bizans mimarisinde karakteristiktir³⁷.

Kilisenin süsleme öğelerinden geometrik biçimli mermer kakma levhalar, İstanbul'da Saraçhane kazılarında, H.Sophia ve Chora'da benzer biçimde görülür; aynı zamanda Parenzo'daki Euphrasius Bazilikası da aynı teknikte duvar süslemeleri içerir³⁸.

Buluntular arasında en yoğun grup, kare, daire, altıgen, sekizgen, eşkenar dörtgen biçimli opus sectile yer döşemeleridir. Yapıda in situ yer döşemesi panolarla boyut, biçim, malzeme benzerliği gösteren parçalar birlikte değerlendirilmelidir³⁹. Benzer biçimde mermer parçaların oluşturduğu opus sectile panolar Ephesos'ta 7.yy.'a ait

³⁴ S.Y.Ötüken, 1992 yılı Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı, XV. *KST* II 1993, S.Alpaslan-N.Çorağan, *Mermer ve Taş buluntular* 480, not 19; motiflerin Likya'daki benzer örnekleri için bkz. Peschlow *a.g.e.* dipnot 30, 22-31, res.6,9; J.Borchardt, Bericht der Grabungskampagne in Limyra, XV. *KST* II 1993, 257-277, bil.res.14; Melanippe ve Aperlai'deki örnekler İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf arşivi'nde tesbit edilmiştir.

³⁵ Ötüken *a.g.e.* dipnot 22, Alpaslan-Çorağan, *a.g.e.* 378, not 7; Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 77.

³⁶ Kazı buluntusu sütun başlıkları, kilisedeki in situ ve diğer örneklerle birlikte değerlendirilmektedir; yakında bir kitap kapsamında yayınlanacaktır.

³⁷ Anadolu'daki benzer örnekler için bkz. Y.Ötüken, Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien. *Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa*, IstMitt 41 (1996), 175, lev.28.5.

³⁸ Saraçhane'deki kakmalar için bkz. Harrison-Fıratlı, *a.g.e.* dipnot 28, 168-181; Chora için bkz. Ø.Hjørt, "The Sculpture of Kariye Camii", *DOP* 33 (1979), 200-289, bil.236, res.39; Parenzo için bkz. A.Terry, "The Sculpture at the Cathedral of Euphrasius in Porec", *DOP* 42 (1988), 13-64, res.148.

³⁹ S.Y.Ötüken, "1993 Yılı Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", XVI. *KST* 1995, S.Alpaslan-N.Çorağan, *Mermer ve Taş Buluntular* 366-67, not 20,21; Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 78.

Güney yapısı, Frigya'da Amorium'daki kapalı Yunan haçı kilisede, Kalenderhane Camii, Lips-Güney Kilise'de 12.-13.yy.'larda karşımıza çıkar⁴⁰.

Üçüncü yapı dönemi öğeleri arasında bir templon levhasının ön yüzünde arkad içinde Latin haçı ve iki yanında selvi ağacı motifi, dört sivri yapraklı çiçek motifinin ilginç bir çeşitlemesini içeren çerçeve ile sınırlanır. Kompozisyon açısından erken dönem özellikleri gösteren levha özensiz işçiliği ve üslubu nedeniyle Orta Bizans dönemine tarihlenmelidir⁴¹.

Şeritlerle oluşturulan düğümlü daire içinde sivri ve yuvarlak yapraklı çiçek motifli örneklerden templon arşitravı, lento gibi öğeler paralel örneklere göre kilisenin üçüncü yapı dönemine tarihlenebilir (Res.7). Bölge içinde Asarcık'ta, Güney İtalya'da Bari'de San Nicola kilisesindeki levhalarda 9.-11.yy. arasında örneklerini görmekteyiz⁴². Şeritli geçme motifli lento ve söve, yapının in situ öğeleriyle de benzerlik gösteren mimari elemanlardır⁴³.

b. Cam Buluntular

Ortaçağ'da cam üretimi ve camın nitelikleri hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Bu durum, cam sanatı araştırmalarının azlığından kaynaklanır. Konuyla ilgili ilk yayın 1931 yılında yapılmıştır⁴⁴; Araştırmalar 1980 sonrasında kazıların artışına paralel gelişmiştir. Ortaçağ cam sanatı ile ilgili yayınlarda eserlerin işlevle ilgili tanımları ve tarihlerinde sorunlar vardır. Yayınları örnekler ışığında camların yapım yerleri ve tarihlerine ulaşmak mümkün değildir. Diğer el sanatı örneklerindeki gibi cam eserlerde de formların yüzyıllar boyunca sürekliliği izlenebilmektedir. Bu nedenle yalnızca formlara dayalı yapılan değerlendirmeler tarih ve köken sorununa net yanıtlar

⁴⁰ Efes için bkz. Lang-Auinger, *a.g.e.* dipnot 28, res.37,38,231; Amorium için bkz. C.S.Lightfoot-E.A.Iverson, "Amorium Excavations 1995 the Eighth Preliminary Report", *AnatStud* XLVI (1996), 91-110, bil. 94; Kalenderhane Camii için bkz. C.L.Striker-D.Kuban, "Work at Kalenderhane Camii in İstanbul: Third and Fourth Preliminary Report", *DOP* 25 (1971), 251-258, res.13-15; Lips-Güney Kilise için bkz. Th.Macridy, "The Monastery of Lips (Fenari İsa Camii) at İstanbul", *DOP* 18 (1964), 250-315, bil.267, res.52,55.

⁴¹ Benzer motif ve kompozisyon içeren Sion Hazinesinde bulunan maden kitap kapağı için bkz. R.Newman, *The Technical Examination and Conversation of Objects in the Sion Treasure, I.Technical Examination*, (I.Sevcenko-E.Dodd ed.) Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, Washington 1992, res. S22.1-2.

⁴² P.Grosman-H.G.Severin, *Byzantinische Bauten im Südöstlichen Lykien*, (baskıda), *GEWI*; İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, neg.no. R.3521; M.Salvatore-N.Lavermicocca, *Sculture altomedievali e bizantine nel museo di S.Nicola di Bari. Note sulla topografia di Bari bizantina*, *Riv.dell'Ist.Naz.D'arch.e Storia Dell'arte* 3 (1980), 93-135, kat. no. 118,140,143.

⁴³ Geçme motifli benzer lento, kilisenin 3. Güney şapel mezar mekanındaki batı kapıda görülmektedir ve aynı döneme ait olmalıdır; Peschlow, *a.g.e.* dipnot 1, 230, lev. 43.7.

⁴⁴ G.M.Crowfoot-D.B.Harden, "Early Byzantine and Later Glass Lamps", *JEA* 17 (1931), 196-208.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

verememektedir. Örneğin çubuklu kandillerdeki "S" kıvrımlı kadeh formu 7.yy.'dan 13.yy.'a kadar karşımıza çıkar⁴⁵.

Genel eğilim, camların yerleşim yeri ya da yapıya göre tarihlenmesidir. Çoğu zaman yerleşim yeri ve yapıların tarihlendirme sorunları eserlere de yansımaktadır. Örneğin; Samaria'da M.S. 6.-15.yy. gibi geniş bir zaman dilimine yerleştirilen Vaftizci Yahya Kilisesi'nde bulunan camlar da yapıyla aynı tarihi alırlar⁴⁶.

Cam eserler aynı zamanda birlikte bulunan sikke, cam ağırlık veya kesin tarih veren küçük buluntulara dayanarak tarihlendirilmektedir. Serçe Limanı batığı camlarında tarihlendirme bu kıstaslara göre yapılmıştır; ancak imalat yeri çözülememiştir. Camlarla birlikte bulunan İmparator II.Basileos'a (976-1025) ait bir sikke ve Fatimi dönemine ait üç cam ağırlığı (1024-25) eserlerin geliş yeri ve tarihlendirilmesi ile ilgili yeni bir tartışma doğurmuştur⁴⁷. Tarihlendirmede kitabelerden faydalandığı da görülmektedir. Sardis'de cam atölyeleri içinde bulunan kitabelere dayanarak tarihlendirme yapılmıştır⁴⁸.

Bu nedenlerle 1989 yılından beri Demre Aziz Nikolaos kilisesinde yapılan kazı çalışmalarında ele geçen cam buluntular Ortaçağ cam sanatına ışık tutacak veriler sunmaları bakımından önem taşırlar. Kilisenin kuzey ek yapılarını kaplayan yaklaşık 4.00 m. yüksekliğindeki alüvyon dolgu, sel felaketi öncesi yaşamı belgeleyen dokunulmamış bir tabakayı (ana toprağı) karışmadan korumuştur. Camların tarihlendirilmesi diğer küçük buluntularla birlikte yürütülür. 3282 cam parça birarada değerlendirilmiş ve zengin çeşitleme sunan kandiller, farklı biçim ve işlevde kaplar, değişik tipte pencere camları, şişeler, bilezikler ile türü henüz belirlenemeyen gövde parçaları tesbit edilmiştir⁴⁹.

Demre camları, genelde üfleme tekniği ile yapılmıştır; bunun yanısıra, dökme ve kalıba üfleme tekniğinde yapılan örnekler de mevcuttur. Buluntularda yoğun olarak karşımıza çıkan renk mavi-yeşil ve sarı-yeşildir; bunları renksiz camlar izler; pembe ve koyu mavi camlar ise enderdir.

Camlarda kazıma ve kabartma tekniklerinin yanısıra farklı renkte cam lifi ile bezenmiş eserler de mevcuttur; bazı örneklerimizde ise iki renkte cam hamuru kullanılarak süsleme yapılmıştır. En yoğun teknik lif bağlamadır. Genel olarak mavi ve yeşilimsi mavi renkte cam hamurundan liflerle ağız kenarları ve gövde üzeri şeritler

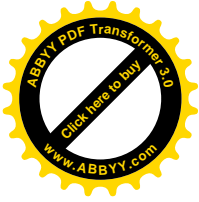
⁴⁵ 7.yy. örnekleri için bkz. D.B.Harden, Glass, H.Dunscombe Colt(ed.), *Excavations at Nessena (Anja Hafir Palastina)*, London 1962, 84, kat.no. 51, res. XX.51; 9-10.yy. örnekleri için bkz. R.H.Pinder-Wilson-G.I.Scanlon, "Glass Finds from Fustat", *JGS* 25 (1973), 12-30, bil. 22, res. 18-19; 12-13.yy. örnekleri için bkz. J. W. Hayes, *Excavation at Saraçhane in Istanbul*, II, Princeton 1992, 405, kat.no.87, res. 153/87.

⁴⁶ G.M.Crowfoot, *Glass, The objects from Samaria*, London 1957, 405.

⁴⁷ G.F.Bass, "The Nature of the Serçe Limanı Glass", *JGS* 31 (1984), 64-69, bil.64.

⁴⁸ C.Foss, *Byzantine and Turkish Sardis*, Cambridge 1976, 43, 75, 97.

⁴⁹ Y.Olcay, *Antalya'nın Demre (Kale) ilçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 1989-95 Yılları Cam Buluntuları*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1997 (yayınlanmamış Dr. tezi), 31-80.

Yıldız Ötüken

halinde bezenmiştir. Bir diğer teknik ise camın sıcakken aletle çekilerek spiral biçim verilip; spirali belirginleştirmek amacıyla içine farklı renk katılmasıdır.

Cam buluntular, kilise ve ek yapıların farklı dönemlerini aydınlatacak veriler ortaya koyar. Kilisenin 1.yapı dönemi ve öncesine ait olduğunu düşündüğümüz erken tarihli buluntular arasında uzun boyunlu, küresel gövdeli şişelere ait parçalar yer almaktadır. Bu tip şişelerin benzerlerinin geç Roma - erken Bizans dönemine tarihlendiği görülmektedir⁵⁰.

Cam eserler arasında kilisenin 2. yapı dönemine ait buluntular genelde lif bağlama ve renkli kulplar ile süslenmiştir (Şek. 2). Çoğunlukla mavi lifler ağız kenarı, gövde ve kaide kenarında yer almaktadır. Bu tür süslemeler İstanbul, Anadolu ve Anadolu dışı Ortaçağ cam eserlerinde tesbit edilmektedir. Buluntularımız arasında renksiz gövde üzerine mavi kulplarla süslenen örnekler de yer alır. Gerek lif bağlama gerek renkli kulplu camların paralelleri bu tip eserlerin genelde 8-9.yy.'a ait olduğunu göstermektedir⁵¹.

Kazıda ele geçen buluntular arasında camların işlevlerinin saptanmasında rol oynayan maden eserler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, iki bölümlü, uçları çengel biçiminde olan bronz zincirdir; benzerleri orta Bizans dönemine tarihlenir⁵². Aynı dönem içinde değerlendirilen diğer bir buluntu, fitil taşıyıcısıdır. Bronzdan yapılmış "Y" biçimindeki fitil taşıyıcısının üst kolları kandilin ağız kenarına otururken yağın içinde kalan boru biçimindeki alt ucu fitilin konduğu kısımdır. Benzer taşıyıcılar Anadolu'da Anamur, Alahan ve Antakya'da görülmektedir⁵³.

Kilisenin 3. yapı dönemine ait buluntular arasında en yoğun grup pencere camlarıdır. Çalışmalar sonucu üç tip tesbit edilmiştir: Bunlardan ilki, daire biçimli ortası düz pencere camları; ikinci tip, daire biçimli ortası bombeli örnekler; üçüncü tip ise düz (levha biçimli) pencere camlarıdır. Kazıda ele geçen pencere şebekelerine form ve boyut açısından uyum sağlayan camlar 11.-13.yy.'lara tarihlenebilir⁵⁴.

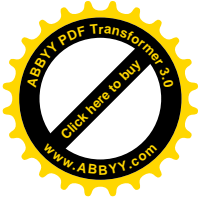
⁵⁰ Crowfoot *a.g.e.* dipnot 46, 417, Fig.98; C.Lightfoot-M.Aslan *Anadolu Antik Camları*, Ankara 1992, 132-133, kat.no. 79-80.

⁵¹ İstanbul için bkz. Hayes *a.g.e.* dipnot 45, 405, kat.no. 88,90, res. 153.88,90; Anadolu için bkz. A.von Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, London 1980, 90-94, kat.no. 85-87; R.M.Harrison-N.Christie, "Excavations at Amorium: 1992 Interim Report", *AnatStud* 43 (1993), 147-162, bil.161; Anadolu dışı için bkz. Pinder-Wilson-Scanlon *a.g.e.* dipnot 45, 23, no.15, çiz.23; G.R.D.Weinberg, *Corinth XII. The Minor Objects*, Princeton 1952, 112, kat.no. 733-734, çiz.14.733-734.

⁵² D.C.Baramki, "A Nestorian Hermitage Between Jericho and the Jordan", *QDAP* 4(1934), 80-87, bil.82, res. III-1.

⁵³ Bkz. E.M.Stern, "Antikes Glass in der Südtürkei", *Glastechnische Berichte* 57 (1984), 132-39, bil.138, res.11.; J.Russell, *Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium: The Significance of Context*, R.L.Hohlfelder (ed.), *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, New York 1982, 133-154, bil.149.

⁵⁴ Bkz. Ötüken *a.g.e.* dipnot 33, Olcay, Cam buluntular 481, not 24,25; H.Hallensleben, "Pammakaristoskirche-Fethiye Camii", *IstMitt* 13/14 (1963), bil.180, res. II.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

Cam eserlerimiz arasında yer alan diğer bir tür, boğumlu boyunlu, küresel gövdeli şişelerdir. Bu tip şişeler, ilk kez Korint kazılarında dikkati çekmiş ve ilgili yayınlarda 11.-12.yy.'lara tarihlenmiştir; Anadolu'daki paraleller ise Limyra ve Serçe Limanı batığında ele geçmiş ve aynı dönemler içinde değerlendirilmiştir⁵⁵.

Demre'de bulunan cam eserler genelinde, teknik, işçilik ve kaliteleri bakımından ortak üretimi yansıtırlar. Bu eserlerin Demre'de üretildiklerine dair somut bir verimiz yoktur, ancak ortaya koydukları bütünlük yerel üretim olabileceklerini akla getirir. Öte yandan bazı özellikleriyle farklılık gösteren ve ithal edildiğini düşündüğümüz eserlerin mevcut yayımlar ışığında Akdeniz çanağı ve Yakın Doğu ile ilişkileri görülmektedir. Likya bölgesinin başkenti Myra (Demre) erken dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim yeridir. Myra'ya bağlı liman kenti Andriake'nin Akdeniz ticaret yolu aracılığıyla bu ilişkileri sağladığı düşünülebilir.

c. Seramik Buluntular

Seramik, Aziz Nikolaos Kilisesi kazısının en yoğun küçük buluntu grubudur. 1989 yılından bu yana yapılan kazı çalışmalarında bulunan 17977 seramikten 15831 parça ana topraktan, 2146 parça yüzey topraktan çıkmıştır. Ana toprakta bulunan seramiklerden 1258'i sırlı, 14573'ü sırsızdır. Küçük buluntular arasında seramik, yapının üç döneminin tarihine ışık tutan en önemli veridir.

C 1 yapısının batı mekanında -0.30 m. ve C 2 yapısının -0.48 m. kodunda yoğun bulunan kandiller, kırmızı astarlı geç Roma seramikleri ve terra sigillata yapılarının 1. döneminin tarihini destekleyen önemli buluntulardır. Benzerleri İstanbul-Saraçhane kazısında karşımıza çıkan, asma yapraklı ve üzüm salkımlı kıvrık dallar, rozetler ve kabartma daireler ile bezeli kandiller ise 5.-6.yy.'a tarihlendirilebilir⁵⁶.

C 1 ve C 2 yapılarının yanı sıra merdivenli podyumda karşımıza çıkan kırmızı astarlı geç Roma seramiklerinde hamur, form ve bezemelere göre yapılan değerlendirmelerde Kıbrıs grubunun yoğunluğu tesbit edilmiştir. Bu grupta geniş ağızlı, derin kâselere ait parçalar çok sayıda görülür⁵⁷. Genellikle üçgen biçimli ağızlar düz veya yivlidir. Ağız altı, bazı örneklerde ise tüm gövde baskı veya kazıma tekniğinde, dikey veya eğik çizgilerle bezelidir.

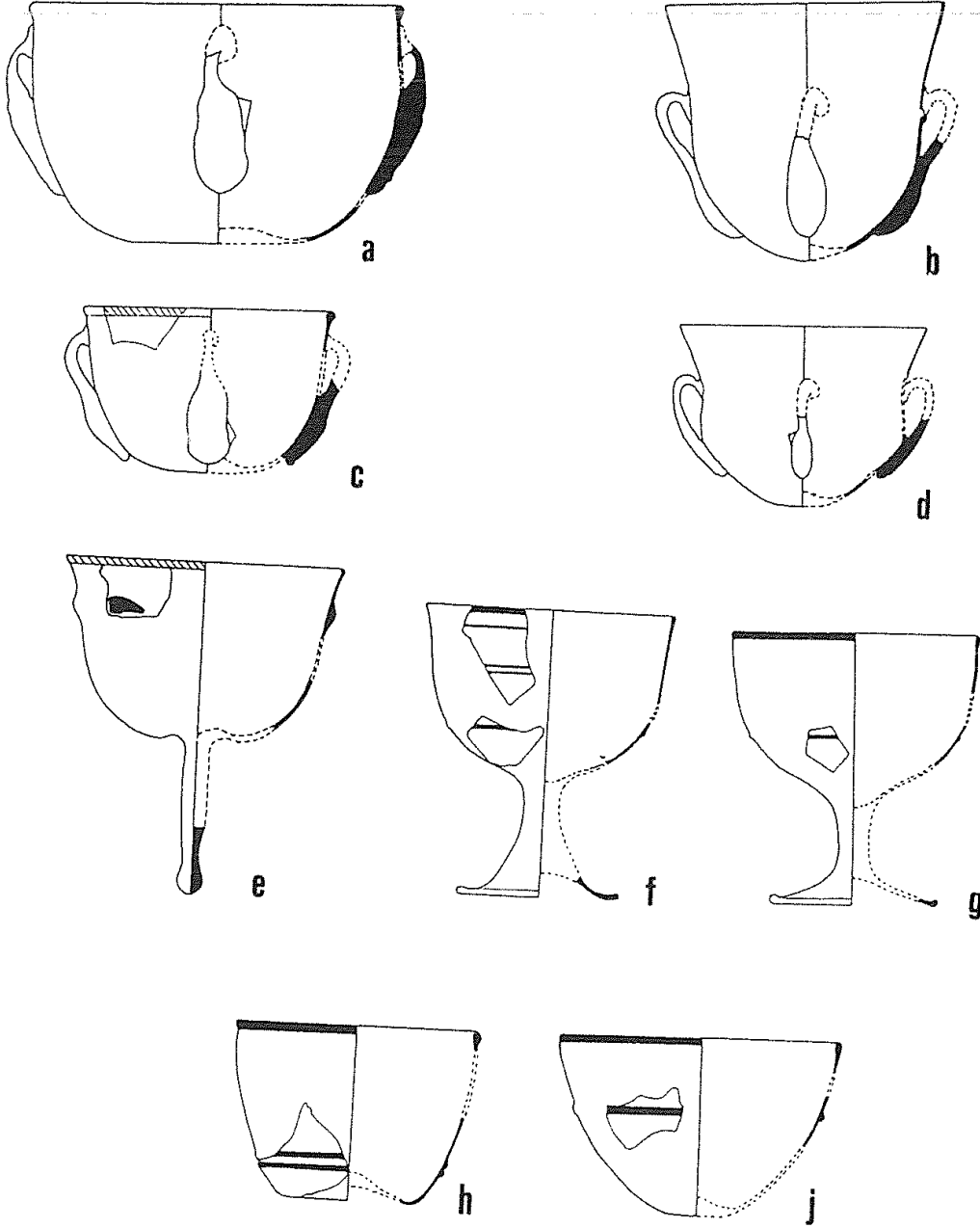
Az sayıda bulunan Foça kırmızı astarlı seramikleri arasında geniş katlı ve kalın ağızlı mortarium tipi kaplar dikkati çeker. Bu örnekler Saraçhane'de ve Anamur'da

⁵⁵ Boğumlu şişeler için bkz. Ötüken *a.g.e.* dipnot 33, Olcay *a.g.e.* 481-482, not 26; Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 73-85, bil.79.

⁵⁶ Kilise kodu için bkz. Ötüken *a.g.e.* dipnot 7, 292; "Anadolu tipi" kandiller için bkz. F.Miltner, *Forschungen in Ephesos IV/2*, Wien 1937, no.283, 575, res.III-IV; İstanbul-Saraçhane buluntuları için bkz. Hayes *a.g.e.* dipnot 45, 82, 435, not 2, res.1-5,9.

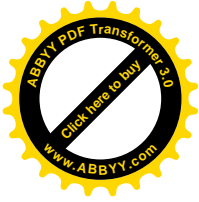
⁵⁷ Podyumda bulunan kırmızı astarlı geç Roma seramikleri için bkz. Ötüken *a.g.e.* dipnot 22, 384; formlar için kşl. J.W.Hayes, *Late Roman Pottery*, London 1972, çiz. 81-82.

Yıldız Ötüken

ölçek 1:2

Şek. 2- Lif bağlama ve renkli kulplu kandil ve kap restitüsyon çizimleri (Y. Olcay).

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

bulunan kaplarla boyut ve form açısından benzerlik gösterirler⁵⁸. Demre kırmızı astarlı seramiklerinin paralelleri Anadolu'da Anamur, Antakya, Akdeniz çanağında Kıbrıs, Filistin ve Kuzey Mısır'da, Yunanistan, Ege Adaları'nda bulunan ve 6.yy. ortaları ile 7.yy. sonuna tarihlendirilen seramiklerde görülmektedir⁵⁹.

1. yapı dönemine ait diğer bir buluntu grubu unguentariumlardır. Düz kaideli, gövdeleri omuz kısmına doğru genişleyen, dar boyunlu bu şişeler Roma döneminde ilaç kabı, Bizans döneminde ise kutsal yağ koymak amacı ile, ampulla olarak kullanılmıştır. Gövdelerinde kaideye yakın kısımda, genellikle baskı tekniğinde yapılmış haç motifi veya tarihlendirmede önem taşıyan monogramlar bulunur⁶⁰. Unguentariumların 6.-7.yy.'a tarihlendirilen benzerleri Saraçhane kazılarında, Sagalassos'da, Limyra'da ve bir çok Doğu Akdeniz yerleşmesinde karşımıza çıkmaktadır. Limyra'da bulunan örnekler ve Aziz Nikolaos kültü gözönüne alınarak Myra'da unguentarium üretimi olduğundan sözedilmektedir⁶¹.

Yapının 2. dönemine ait sırlı seramiklerden İstanbul'dan ithal edilen ve 9.-10.yy.'a tarihlenen beyaz hamurlu seramikler dikkati çeker⁶². Bu döneme ait içbükey kaideli, küresel gövdeli, çift kulplu testiler Kıbrıs, Korint ve Saraçhane kazılarında bulunan, 7.yy.'dan 10.yy.'ın ilk yarısına kadar tarihlendirilen testilerle uyum sağlamaktadır⁶³.

Seramik buluntularımızın çoğunluğu 3.yapı dönemine tarihlenebilir. Tümlenen kaplar ve form veren parçalar türlerin tesbitine ve tipolojiye imkan sağlamıştır. Sırlı seramiklerde kâse, tabak, saklama kapları, testi, vazo, kandil gibi kap formları belirlenmiş, kâselerde formlarına göre 11 tip ve alt grupları tesbit edilmiştir.

Sırlarda genellikle sarı, yeşil ve kahverenginin tonlarının kullanıldığı görülür. Süslemelerde içte sgraffito, dışta slip tekniği yoğundur. Ayrıca slip veya champleve, ince sgraffito, boyalı sgraffito, sıraltı boyama tekniğinin kullanıldığı örnekler vardır (Res.10). Motiflerde dalga, ağ, dikey ve eğik çizgiler, içiçe geçen veya tek daireler,

⁵⁸ Mortariumlar için bkz. Hayes *a.g.e.* dipnot 45, 10, res. 3.1-2; C.Williams, Anemurium. *The Roman and Early Byzantine Pottery*, Toronto 1989, res. 24/91.

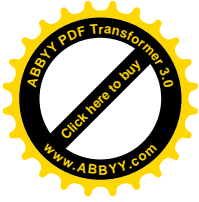
⁵⁹ Bkz. Ötüken *a.g.e.* dipnot 22, M.Acara, *Seramik Buluntular 380-381*, not 22.

⁶⁰ Monogramlar için bkz. J.W.Hayes, "A New Type of Early Christian Ampulla", *ABSA* 66 (1971), 243-248, bil.244.

⁶¹ Saraçhane için bkz. Hayes *a.g.e.* dipnot 45, 8,9, çiz.1.21-24, res.16-17; Sagalassos için bkz. R.Deegest, *Some Late Roman Unguentaria in Sagalassos, Sagalassos II*, Leuven 1993, 183-189; Limyra için bkz. A.Pülz-P.Ruggendorfer, "Forschungen zum Strassennetz in der Byzantinischen Oststadt von Limyra (Lykien)", *Mitteilungen zur Christlichen Archäologie I*, (1995), 66-70, bil.69-70; diğer örnekler için bkz. dipnot 56.

⁶² Bu grup hamur renk ve nitelikleri, ince cidarları, yeşil, sarı ve hardal renkli sırları açısından Hayes'in gruplandırmasının ikinci ve beşinci çeşitlemesi ile benzerlik gösterirler, ayrıntılı bilgi için bkz. Hayes *a.g.e.* dipnot 45, 18-19.

⁶³ Bkz. H.W.Catling-A.I. Dikigoropoulos, "The Kornos Cave: An Early Byzantine Site in Cyprus", *Levant* 2 (1970), çiz. 3,7; M.Harrison-N.Fıratlı, "Excavations at Saraçhane in Istanbul", *DOP* 22 (1968), çiz.C.6, D.26; T.S.Mac Kay, "More Byzantine and Frankish Pottery from Corinth", *Hesperia* 36 (1967), 272-274, çiz.34.

Yıldız Ötüken

zencirek, spiral, saç örgüsü, bir merkezden çıkarak yayılan çizgiler gibi geometrik, altı dilimli yaprak gibi bitkisel motifler ve hayvan figürleri görülür.

Kazıda bulunan sırlı seramiklerin form, renk, teknik ve motif açısından benzerleri 11.-13.yy. arasında görülmektedir⁶⁴. Bu seramikler arasında ithal eserler de vardır. Örneğin, hamur kalitesi, ince cidarı ile dikkati çeken zarif yayvan bir kâse "ince sgraffito" tekniğinde kıvrık dal, stilize yaprak, palmet gibi tipik motifler ile süslenmiştir. Benzerleri 11.yy.sonu ile 12.yy. arasına tarihlendirilen bu grup, İstanbul veya Yunanistan'dan ithal edilmiş olmalıdır⁶⁵.

Sırsız seramiklerde kâse, bardak, kupa, pişirme kabı, saklama kapları, testi, amphora, omuz kısmına yatay bitişen iki veya üç kulplu küçük kaplar ve kapak gibi türler belirlenmiştir; süslemeler kazıma veya kabartma tekniğindedir. Gövdeler genellikle düz veya yivlidir. Az sayıdaki örnekte paralel çizgiler, dalga ve geçme motifleri görülür. Sırsız seramiklerin tarihlendirilmesinde önem taşıyan ve tamamlanabilen iki amphora, ağızdan başlayan yukarı çekik yassı kulpları, dibe doğru daralan şişkin ve yivli gövdeleri ile Antalya ve Çanakkale Müzelerindeki 11.-12.yy. örneklerine benzemektedir⁶⁶ (Res.11).

Alüvyon sonrası yüzey toprakta yaklaşık 4.50-5.80m. arasında bulunan seramikler sel felaketinden sonraki yaşamın izleridir. 18.yy. mavi-beyaz Kütahya seramiklerinden bir fincan gövdesi ve Arapça "ceyran" yazıtlı bir kaide önemli buluntulardır⁶⁷. Yine bu tabakalarda ele geçen Çanakkale seramikleri ve Majolikalar tarihlendirmeye yardımcı olmaktadır. Yeşil ve sarı sır kullanılarak slip tekniğiyle bezenmiş kâse ve testiler, ağız kenarında morumsu kahverengi sır ile yapılmış kafes motifi bulunan tabaklar 1750-1850 arasına tarihlenen Çanakkale seramikleri ile benzerlik göstermektedir⁶⁸. 17.-18.yy. tabakalarında bulunan Majolika tabaklardan biri ise beyaz zemin üzerine yeşil, sarı ve kahverengi bezemelidir⁶⁹. Bu örneklerin yanı sıra 19.-20.yy. tabakalarında bulunan pipolar, gömülerle birlikte ele geçen Avrupa kökenli

⁶⁴ 3.yapı dönemi seramiklerinin tarihlendirilmesi için bkz. Ötüken 1996 *a.g.e.* dipnot 10, 79.

⁶⁵ İstanbul'da, Anadolu'da, Yunanistan ve Akdeniz'deki sualtı buluntularında rastladığımız bu grubun tarihlendirmesi için bkz. C.Vogt, "Technologie des Ceramiques Byzantines a Glaçsure d'epoque Comnene", *CahArch* 41 (1993), 99; İstanbul ve Yunanistan'daki benzer örnekler için bkz. Hayes *a.g.e.* dipnot 45, 44; P.Armstrong, "Some Byzantine and Later Settlements in Eastern Phokis", *ABSA* 84 (1989), çiz. 4.31, 11.25, lev.4,6,7.

⁶⁶ Bkz. N.Günsenin, *Les Amphores Byzantines (X-XIII a siècles): Typologie, Production, Circulation d'apres les Collections Turques*, Paris 1990, lev. XXX (Antalya), XXXI/1 a-b (Çanakkale).

⁶⁷ Mavi-beyaz Kütahya seramikleri için bkz. O.Aslanapa, *Osmanlı Devrinde Kütahya çinileri*, İstanbul 1949, bil.94-96; F.Şahin, "Kütahya Çini-Keramik Sanatı ve Tarihinin Yeni Buluntular Açısından Değerlendirilmesi", *STY* 9-10 (1980), 259-286, bil. 271-272.

⁶⁸ Çanakkale seramikleri için bkz. G. Öney, *Türk Devri Çanakkale Seramikleri*, Ankara 1971, res. 18,23,24,27,28,30,31,35-37,42,44-45,47,48,50,53.

⁶⁹ Majolika tabak için kşl. C.H.Morgan, *Corinth XI. The Byzantine Pottery*, Harvard 1942, 171, res.152.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları

"İrdenware" tabaklar ve 1905 tarihli bir Kıbrıs sikkesi ana toprağı örten sel felaketinden sonra kilisede 20.yy. başlarına kadar yaşamın devam ettiğini belgelemektedir.

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde bulunan seramiklerin hamur, teknik, motif ve renk bütünlüğü yerel imâlat olduğunu göstermektedir; üçayak buluntuları da bu görüşü destekler. Ancak, erken döneme ait kandiller ve kırmızı astarlı geç Roma seramiklerinde Efes ve Kıbrıs'tan, sırlı seramiklerde İstanbul ve Yunanistan'dan ithal edilen örnekler de bulunmaktadır. Sırsız seramiklerin yoğun olması ve özellikle çok sayıda mutfak kabının bulunması ise yapının manastır işlevi ile bağlantılıdır. Doğal olarak kullanım kaplarına önem verilmiş ve bu kaplar, muhtemelen ticari amaçlı amphoralar dışında Demre'de imâl edilmiştir.

d. Freskolar

Kilisede yapılan çalışmalar sırasında, bugüne kadar yayınlanmamış yirmidört sahne ve doksanaltı aziz tasviri bulunmuştur. Sahneler İncil kaynaklı Müjde, İsa'nın doğumu, Golgota Yolu, Çarmıhta İsa, Apokrif kaynaklı Koimesis ile Anastasis ve Nikolaos'un yaşamını içeren siklusa ait onaltı sahnedir.

Kilisenin güneyindeki mezar mekanında yer alan Aziz Nikolaos siklusu Anadolu'daki ilk ve tek örnek olması açısından önemlidir. Bizans ek yapılarında patron azizle ilgili yaşam siklusları 11.yy.'dan itibaren görülür⁷⁰. Aziz Nikolaos siklusunun tasvir edildiği en erken eser, 11.yy.'a tarihlenen Sinai İkonu'dur⁷¹. Siklus anıtsal resim sanatında 12.yy.'ın son çeyreğinde görülmekle birlikte, 13.-14.yy.'lar arasında yaygınlaşır⁷². 12.yy.'a tarihleyebileceğimiz Demre'deki siklus, "Vita Nicolai Sionitae" kaynaklı "Nikolaos'un çocuğı olmayan bir aileye yardımı" konulu bugüne kadar tasvirini tanımadığımız iki sahne içermektedir.

Kilisedeki resim programı yapının tarihçesi ve mekanların işlevini çözmek açısından önemlidir. Güney dış yan nef ile birlikte 2. ve 3. güneydoğu şapellerin resim programı yapıların gömü işlevini belirler. Mezar mekanının kuzey duvarındaki nişlerde, patron azizin siklusu ile birlikte ölüm ve ölüm sonrası yaşamı içeren Bayram sahneleri yer alır. Gömü yapılan mekanlarda bu konuları içeren İncil kaynaklı sahneler başkent, Anadolu ve Anadolu dışındaki örneklerde 10.-14.yy.'lar arasında görülür⁷³.

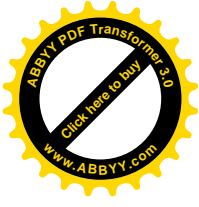
Freskoların ikonografik ve üslup özellikleri tarihleme açısından önemlidir; Demre'de üç farklı üslup saptanmıştır. Kilisenin iç narteksindeki, başkent etkili ikonografik ve üslup özellikleri gösteren freskolar 11.yy. içinde değerlendirilebilir. Güneydeki mezar mekanı, kuzey ek yapıları avludaki arkosolium freskoları paralel örnekler yardımıyla 11.yy.

⁷⁰ Ek yapılardaki patron aziz siklusları için bkz. G.Babic, *Les Chapelles Annexes des Eglises Byzantines, Fonctions Liturgique et Programmes Iconographiques*, Paris 1969.

⁷¹ İkona için bkz. Sevcenko *a.g.e.* dipnot 4, 29, 158, res. 1.1, 1.6.

⁷² Siklusun anıtsal resim sanatındaki örnekleri için bkz. Sevcenko *a.g.e.* dipnot 4.

⁷³ Gömü yapılan kilise ya da ek gömü şapellerindeki ölüm ve ölüm sonrasını içeren sahneler için bkz. Babic *a.g.e.* dipnot 66.

Yıldız Ötüken

sonu-12.yy. başına; kuzeydoğu köşe mekanı, güney dış-yan nef ile güneydoğu şapellerdekiler ise 12.yy'a tarihlendirilebilir.

Prof.Dr. Yıldız Ötüken*

Dr. Sema Alpaslan

Dr. Yelda Olcay

Dr. Meryem Acara

Nilay Çorağan

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Elemanları, Ankara.